

3. Кульчицький С.В. До оцінки становища в сільському господарстві УСРР у 1931–1933 рр. // Укр. істор. журнал. – 1988. – № 3. – С. 15–27; Шаталіна Є.П. Експропріація селянських господарств в Україні у 1929–1932 рр. // Там само. – 1992. – № 3. – С. 109–123 та ін.
4. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: В 2-х т. – К.: Вид-во політлітератури України, 1976. – Т. 1: 1918–1941. – 1064 с.
5. Історія українського селянства: У 2 т. / Авт.: О.В. Андрощук, В.К. Баран, О.М. Веселова, О.І. Ганжа, Г.П. Герасимова та ін. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2006. – 656 с.
6. Про план скотозаготівель і про м'ясну торгівлю колгоспів, колгоспників і одноосібних трудящих селян. Постанова РНК і ЦК ВКП(б) 10 травня 1932 р. // Комуніст. – 1932. – 11 травня.
7. Збірник Узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду УСРР за 1925 р. – Харків, 1926. – № 67.
8. Кульчицький С.В. Ціна “великого перелому”. – К.: Вид-во Україна, 1991. – 432 с.
9. Сторінки історії Компартії України: запитання і відповіді / Автори-упорядники: П.Л. Варгадюк, В.К. Василенко, Л.М. Гордієнко та ін. – К.: Либідь, 1990. – 488 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 1, спр. 364.
11. Лазуренко В.М. Заможне селянство України в умовах НЕПу. – Черкаси: “Відлуння – Плюс”, 2003. – 160 с.
12. Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий. – Москва: Республика: ВС РФ, 1993. – 222 с.
13. Конквест Роберт. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. – К.: Либідь, 1993. – 384 с.
14. Коллективизация сельского хозяйства. Важнейшие постановления Коммунистической партии и советского правительства. 1927–1935. – Москва: АН СССР, 1957. – 575 с.
15. Гуцин Н.Я. Классовая борьба и ликвидация кулачества как класса в сибирской деревне в 1926–1933 гг. – Новосибирск, 1972. – 289 с.
16. Правда. – 1930. – 21 жовтня.
17. Ивницкий Н.А. Классовая борьба в деревне и ликвидация кулачества как класса (1929–1932 гг.). – Москва: Наука, 1972 – 360 с.

Аннотація. *Фрей Л.В. Положення зажиточного крестьянства України накануне колективізації.* В'яснено положення українського крестьянства накануне проведення більшовицьким режимом політики сплошної колективізації. Доказано, що “большой експеримент” сталинцев над селом ліквідував перспективу його оптимального розвитку. Особливо горькая судьба выпала зажиточным хозяевам, которых не только позбавляли имуществва, но и политически преследовали.

Ключевые слова: *социально-экономическое и политическое положение, зажиточное крестьянство, Украина, большевицкий режим, коллективизация*

Summary. *Frey L.V. Wealthy Peasantry in Ukraine before Collectivization.* The article investigates the life of Ukrainian peasantry before the policy of general collectivization was introduced by the Bolshevik regime. The “big experiment” with the village carried out by Stalinists is proved to have ruined the prospects of its optimum development. The author highlights the hard lot of wealthy peasants who were not only deprived of their property but also politically persecuted.

Key words: *socio-economic and political situation, wealthy peasantry, Ukraine, the Bolshevik regime, collectivization*

УДК 94(477)“1920”:058

О.О. Лаврут

ГУРТКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВНЗ У 1920-і роки

Окреслено проблему гурткової роботи студентів сільськогосподарських ВНЗ УСРР у 1920-і роки. Доведено, що така діяльність, при належній постановці справи, слугувала не тільки поглибленню навчання, а й сприяла професійному вихованню майбутніх фахівців.

Ключові слова: *студент, гурток, сільськогосподарський ВНЗ, освіта*

Навчально-виховний процес молоді полягає не лише у виконанні академічного навантаження, а й участі у культурно-освітній роботі. Яскравим прикладом цього став період 20-х років минулого століття, коли відбувалися радикальні зміни у суспільно-політичному, економічному, духовному житті. Принагідно зазначимо, що діяльність студентів у гуртках сприяє їхній активності, стимулює до наукового дослідження, самостійної роботи над опануванням пізнавальних завдань шляхом індивідуалізації. Це у свою чергу сприяє оволодінню певного фаху, розширює загальні й поглиблює спеціальні знання.

Теоретичне застосування матеріалу можливе під час вивчення курсів з історії України, педагогіки та спецкурсів. Практичні рекомендації – доцільні під час складання навчальних планів і програм у вищих навчальних закладах, організації вільного часу студентів.

Зазначеною проблемою цікавилися дослідники, праці яких можна виокремити в декілька груп. До першої відносяться студії, присвячені процесам культурно-освітнього розвитку УСРР. Серед їхніх авторів були І. Білодід [1], І. Білоцерківський [2], М. Бистров [3], О. Полоцький [4]. Роль партійних організацій і комсомолу в житті молоді з'ясували А. Галаган [5], Ф. Голуб [6], В. Гришко [7], С. Дізель, В. Баумштейн та ін. [8–9]. Вони звертали увагу на формування світоглядних позицій через участь юнаків і дівчат у діяльності партійних осередків. Зокрема, залучення студентів до управління вищими навчальними закладами республіки. Праці В. Прилуцького [10], І. Щупака присвячені проблемам молоді, ідеологізації навчально-виховного процесу у ВНЗ періоду 1920-х рр. [11, 43–47]. Історики всебічно досліджували життя юного покоління в умовах формування тоталітарного режиму і, у цьому контексті, вплив політико-ідеологічних, соціально-економічних і культурних перетворень на творчість студентів [12].

Існують розвідки, присвячені історії деяких вищих навчальних закладів, в яких розглянуто різні аспекти їхньої життєдіяльності: навчання, матеріальне забезпечення інститутів і технікумів, політико-виховна робота серед студентів і професорсько-викладацького складу, культурно-освітня та пропагандистська діяльність серед населення. Але вони стосуються лише певного закладу. Проте проблема функціонування гуртків у ВНЗ саме сільськогосподарського профілю залишилася поза увагою служителів Клію.

Метою дослідження є висвітлення діяльності студентів сільськогосподарських ВНЗ у гуртках періоду 1920-х років. Задля її досягнення потрібно було опрацювати історіографічну та джерельну базу дослідження, з'ясувати напрямки роботи гуртків, охарактеризувати особливості діяльності молоді сільськогосподарських ВНЗ, роль студентських, комсомольських і партійних організацій у ній, визначити коло проблем, які потребували вирішення та шляхи їх подолання, а також окреслити питання, які потребують подальшого з'ясування.

Джерельною базою дослідження стали матеріали державних і партійних органів влади [13], які дають змогу простежувати специфіку нормативно-правової бази проблеми [14], ставлення правлячої партії та уряду до роботи студентів [15–16]. До другої групи джерел відносяться статистичні матеріали студентських організацій [17], звіти до Центрального бюро пролетарського студентства [18], які проводили обстеження життєдіяльності молоді і характеризували культурно-освітню діяльність юнаків та дівчат як один із засобів зв'язку з населенням УСРР. Виявлені документи уможливають аналіз напрямків роботи студентів, у них містяться дані щодо кількісного, профспілкового складу молоді, яка брала участь у гуртковій діяльності. Особливу роль під час написання статті відіграють періодичні видання [19]. Вони дають нагоду простежити особливості залучення молоді до гурткової роботи сільськогосподарських ВНЗ різних регіонів [20].

Відтак у навчанні та проведенні дозвілля чільне місце належало гуртковій роботі. В її основу був покладений принцип добровільності та зацікавленості молоді. Саме так можна було виявити індивідуальні здібності, свій інтелектуальний потенціал, особистісні якості. Гуртки мали розвиваючо-пізнавальну, навчальну, індивідуальну спрямованість. Їхні завдання полягали в поглибленні й розширенні знань студентів, опануванні навичок самостійної та наукової роботи, допомозі студентам молодших курсів, висуванні "ліпших товаришів на науково-дослідну роботу". Тобто діяльність гуртків спрямовувалася на активізацію студентства. Ці осередки мали керуватися визначеною програмою, підтримувати постійний зв'язок із академічним відділом навчального закладу. Осередки вели викладачі, аспіранти, студенти старших курсів. Головною формою ідеологічного виховання залишалася слухання соціально-економічного мінімуму з політичної економії, історичного матеріалізму, історії революційного руху, суспільствознавства та інших соціально-економічних дисциплін, які мали підняти політичну свідомість і знання. Проте програми цих курсів не були пов'язані з політичними буднями. Через лекції та інші форми навчання не кожен студент мав змогу оцінити реальний стан речей, тому через ідеологічні міркування діяли гуртки біжучої політики, гуртки самоосвіти, ленінізму [21, 158].

Студенти сільськогосподарських ВНЗ організовували гуртки садівництва, городництва, зоотехнічні (де велася контрольна-асистентська робота з метою з'ясування продуктивності та вартості череди), вивчення різних культур (здійснювалася проба сільськогосподарських культур: різних сортів пшениці, проса, буряка, кукурудзи, гороху, квасолі, кавунів; досліджували вплив процесів обгортання, різних форм сіяння на їх врожайність). У них

існували секції: кооперативна, організації сільськогосподарського виробництва та сільського господарства, колективізації, цукроварів тощо. Тематика осередків була різноманітною: “Природні райони України та їх вплив на сільське господарство”, “Угноювання в умовах лісостепу”, “Вплив концентрації соляних розчинів в ґрунті на розвиток рослин” та ін. [22, 32].

Ботанічний гурток при Харківському сільськогосподарському інституті виник у березні 1924 р. Його члени брали участь в організованому ботанічному русі в УСРР через постійний зв’язок із Ботанічною секцією сільськогосподарського наукового комітету республіки, займалися науковою діяльністю. Робота гуртка спрямовувалася на практичні потреби сільського господарства, що здійснювалося у лабораторіях під керівництвом професорів О. Янати, О. Синявського [23, 29]. Члени осередку брали участь у підготовці й виданні української народної термінології з ботаніки. Кожному виду гуртку відповідала певна комісія: організаційна, науково-дослідна, редакційно-видавнича, бібліотечно-музейна, літературна, хорова, драматична, музична, художня, фінансова [23, 30]. Зокрема, у Кам’янець-Подільському сільськогосподарському інституті існували агрономічний, соціально-економічний, біологічний, статистичний, літературно-мистецький гуртки. Польові роботи, що проходили на навчальних полях інституту та дослідній станції, відбувались переважно восени та навесні. Найчисельнішим осередком був агрономічний гурток, який охоплював 150 осіб. До його складу входили секції: фітотехнічна, зоотехнічна, економічна. Фітотехнічна секція у своєму складі мала підсекції з рільництва, інтенсивних культур, охорони рослин. Тут студенти переважно вивчали вплив кліматичних, природних умов на розвиток рослин. Зоотехнічна і економічна секції підсекцій не мали. Робота студентів у першій – полягала в обстеженні скотарства Поділля; в другій – вивченні особливості економічного розвитку регіону. Гурток також відряджав студентів у села, де вони керували відповідними осередками [24, 58–59].

Студенти Харківського зоотехнікуму проводили досліди з різними сортами сільськогосподарських культур: пшеницею, житом, вівсом, кукурудзою, картоплею, кавунами, квасолею, буряками, а також тваринами – коровами, кіньми. Популярними були досліди з пасічництва, зокрема аналіз впливу підгодовування на розвиток сім’ї бджіл та її продуктивність. Відмічалася зацікавленість студентів до фахових і загальноосвітніх проблем. Пересічно за рік існування осередку молодь робила доповіді з 30 тем.

Однією з найважливіших перешкод був брак коштів на культурно-освітню роботу. Аби її подолати, закликали до створення культурних фондів. Вони існували при виконавчих бюро вищих навчальних закладів; їхнє поповнення відбувалося за рахунок студентських внесків, фонду за право навчання, відрахувань профспілок та Народного комісаріату освіти. У 1928 р. кошти, що надходили від НКО та правлінь ВНЗ, складали лише 36 коп. на рік або 3 коп. на місяць, кошти від профспілок – 51 коп. або, відповідно, 4 коп. [25, 16].

Отже, метою створення гуртків стало набуття досвіду, самостійності, допомога студентам молодших курсів залучитися до науково-дослідницької діяльності, надання допомоги тим, хто відставав. Ціллю їхньої діяльності стало підвищення політичного рівня та свідомості не лише серед молоді, професорсько-викладацького складу, а й широких верств населення. Їхні учасники отримували широкий доступ до цієї діяльності, втручалися в розробку навчальних планів та програм курсів, що викладали студентам. Молодь і наставники створювали гуртки різних напрямків: наукові, художні, журналістські, де мали можливість розкрити себе як творчу особистість. Обов’язково кожен навчальний заклад мав осередки, діяльність яких була пов’язана з майбутнім фахом. Ті ж, що знаходилися на периферії, перебували у гіршому стані, що пояснювалося мізерністю їхнього фінансування, уваги студентських організацій до роботи осередків.

Перспектива подальшого дослідження проблеми пов’язана з завданням відстежити роль студентських організацій у житті молоді ВНЗ зазначеного періоду з метою відтворення більш цілісної картини її повсякдення.

Література

1. Білодід І.К. Сорок років радянської освіти на Україні. – К.: Вища школа, 1957. – 198 с.
2. Білоцерківський І. Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні (1926–1937 рр.). – Харків: Вища школа, 1985. – 176 с.
3. Бистров М.А. Керівна роль КП(б)У в галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917–1937 рр.). – Харків: Вища школа, 1974. – 132 с.

4. Полоцький О. Культурна п'ятирічка України. – Харків: ДВУ, 1929. – 113 с.
5. Галаган А.А. Идеино-воспитательная работа комсомола. Исторический аспект. – Москва: ВКШ, 1986.
6. Голуб Ф. ЛКСМУ у культурно-національному будівництві. – Харків: ДВУ, 1929. – 60 с.
7. Гришко В.І. Молодь України пореволюційного сорокаліття під советами: загальний огляд і деякі підсумки боротьби молоді в підсоветській Україні за 40 років (1918–1958рр.). – Ульм: Україна, 1958. – 224 с.
8. Дізель С., Баумштейн В. Боротьба за вищу школу. Реконструкція вищої школи і комсомолу. – К.-Харків: Молодий більшовик, 1931. – 78 с.
9. Вища школа Української РСР: В 2 ч. – Ч. 1 (1917–1945 рр.). – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 678 с.
10. Прилуцький В.І. Молодь України в умовах формування тоталітарного ладу (1920–1939 рр.). – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2001. – 250 с.
11. Щупак І.Я. Идеологізація навчально-виховного процесу в технікумах УСРР (кінець 20-х – 30-ті роки) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Від. ред. С.І. Білокінь. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1996. – Вип. 2.
12. Лисенко М.С. З історії пролетаризації технікумів України (1922–1930 рр.) // Вісник Харківського університету. – 1998. – Вип. 30. – № 413. – С. 181–189.
13. Комсомол и высшая школа. Документы и материалы съездов, конференций Центрального Комитета ВЛКСМ по работе вузовского комсомола (1918–1968 гг.). – Москва: Высшая школа, 1968. – 271 с.
14. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення комуністичної партії і Радянського уряду. 1917–1959 / Зб. документів у 2-х томах. – Т. 1 (1917 – червень 1941 рр.). – К.: Держполітвидав, 1959. – 883 с.
15. Луначарський А.В. О народном образовании. – Москва: АПН РСФСР, 1958. – 72 с.
16. Ряппо Я.П. Советская профессиональная школа: ее место и значение в системе просвещения и в нашем народном хозяйстве. – Харьков: Госиздат Украины, 1926. – 48 с.
17. Відчит до Центрального бюро пролетарського студентства при ВУРПС. До II конференції пролетарського студентства України. – Харків: Укр. роб., 1926. – 48 с.
18. Відчит до Центрального бюро пролетарського студентства при ВУРПС. До III конференції пролетарського студентства України. – Харків: Укр. роб., 1928. – 80 с.
19. Студент революції. – Харьков, 1922–1933.
20. Молодий дослідник. – Харків: Вид-ня СНК України, 1924.
21. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф.Р 166, оп. 4, спр. 111.
22. Гурток суспільної колективізації при Харківському інституті сільського господарства та лісоводства // Молодий дослідник. – Харків, 1924. – Ч. 2.
23. Кравченко С. Ботанічний гурток при Харківському сільськогосподарському інституті // Молодий дослідник. – 1924. – Ч. 3.
24. Масенко Т. Сільськогосподарський інститут і робітфак у Кам'янець-Подільському // Студент революції. – 1924. – № 3–5.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.Р 1, оп. 20, спр. 3099.

Аннотація. *Лаврут О.О. Кружковая деятельность студентов сельскохозяйственных вузов в 1920-е гг. Очерчено проблему кружковой работы студентов сельскохозяйственных вузов УССР в 1920-е годы. Доказано, что такая деятельность, при надлежащей постановке дела, служила не только углублению учебы, но и способствовала профессиональному воспитанию будущих специалистов.*

Ключевые слова: *студент, кружок, сельскохозяйственный вуз, образование*

Summary. *Lavrut O.O. Student Societies at Agrarian HEI in the 1920s. The article dwells on the activities performed by the student members of various societies functioning at the USSR agrarian HEI in the 1920s. The author points out that it not only prompted more profound studies but also promoted professional education of the would-be specialists.*

Key words: *student, society, agrarian HEI, education*

УДК 94(477)“1943/1950”

Г.В. Кучеренко, В.М. Мельниченко

ЛІКВІДАЦІЯ НЕПИСЬМЕННОСТІ ТА МАЛОПИСЬМЕННОСТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (1944–1950 рр.)

Розглянуто проблеми організації роботи з ліквідації неписьменності та малописьменності в західних областях України у повоєнний період (1944–1950 рр.). На основі аналізу фактичного матеріалу показано здобутки у цій справі, а також висвітлено недоліки, пов'язані з проблемами кадрового забезпечення, труднощами фінансово-матеріального характеру та надмірною ідеологізацією процесу.

Ключові слова: *освіта, письменність, школа, гурток, учитель*